

I. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

УДК 616.5:616.97:001(092)

ДО 165-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ІВАНА ФЕДОРОВИЧА ЗЕЛЕНЄВА

М'ясоєдов В. В., Дашук А. М.

Харківський національний медичний університет

У статті висвітлюється життєвий і професійний шлях видатного вченого, лікаря та педагога професора Івана Федоровича Зеленева (1860–1918) — одного з фундаторів вітчизняної дерматології та венерології. Наводяться історичні відомості про становлення кафедри шкірних та венеричних хвороб у Харківському університеті, її розвиток і наукові здобутки. Описано участь І.Ф. Зеленева у створенні спеціалізованих клінічних відділень, формуванні лабораторної та навчальної бази, а також його вагомий внесок у дослідження деяких дерматозів, а також сифілісу та гонореї. Особливу увагу приділено науковим публікаціям професора, його педагогічній та організаційній діяльності, зокрема заснуванню «Журналу шкірних і венеричних хвороб» та керівництву кафедрою в Харкові. Ця робота присвячена 165-річчю від дня народження І.Ф. Зеленева як вияв глибокої пошани до його визначного внеску у розвиток дерматовенерології в Україні та у світі.

Ключові слова: дерматологія, венерологія, сифіліс, шпиталь, клініка, викладач, дослідження

Із загальної кількості кафедр медичного факультету Імператорського Харківського університету самостійна кафедра дерматології та венерології з'явилася лише наприкінці XIX ст., незважаючи на усвідомлення величезної важливості вивчення таких захворювань, як сифіліс, гонорея, проказа та інші.

Питання необхідності заснування такої кафедри порушив декан медичного факультету проф. І. К. Зарубін, який звернувся в листопаді 1872 р. на засіданні медичного факультету з рапортом, що доводить, що для боротьби з сифілісом, що швидко розповсюджується, необхідно готувати спеціальних лікарів, які були б добре ознайомлені з цією хворобою і підготовлені до її лікування, а для цього вони повинні мати можливість практично вивчати біля ліжка хворого різноманітні прояви та зміни сифілісу.

Рада факультету погодилася з думкою І.К.Зарубіна та ухвалила рішення на пошук коштів та влаштування сифілітичної клініки. Розгляд цього питання мало пройти через усі інстанції тодішньої бюрократичної машини: рада факультету – рада університету – піклувальник навчального округу – міністр народної освіти – міністр фінансів. Відповідь від міністра фінансів прийшла у травні 1873 р. і була невтішною. Суть його полягала в наступному: «...оскільки облаштування та утримання спеціальної клініки при університеті ... не становить потреби екстреної, ... міністр фінансів немає можливості погодитися на випиту для зазначеної мети надкошторисного кредиту через брак до того ж достатніх підстав».

Наступним значним поштовхом до розгляду питання необхідності створення самостійної кафедри для боротьби зі шкірними і сифілітичними хворобами послужила стаття проф. А.Г.Полотебнова «Сучасний стан дерматології» (1882). Згодом один із учнів О. Г.

Полотебнова проф. Л. А. Соболев скаже про свого вчителя, що він «створив і поставив на ноги вітчизняну дерматологію, яка була до нього в повній зневазі». Медичний факультет посилено шукав можливості створення бази для необхідної кафедри. Вихід було знайдено у відкритті у військовому шпиталі для потреб університету 3-х клінічних відділень, одним з яких було «відділення венеричних та шкірних хвороб із виробництвом патолого-анатомічних розтинів у трупному спокої». Отримання дозволу командувача військами на відкриття у шпиталі клінічних відділень затяглося до листопада 1885 р. У цей час було прийнято останній у XIX ст. Статут Харківського університету (1884), в якому було закріплено наявність самостійної кафедри для викладання шкірних та венеричних хвороб. В осінньому півріччі 1885–1886 академічного року розпочалися заняття у шпиталі, які вів приват-доцент В. І. Порай-Кошиць.

Подальшим розвитком кафедра завдячує професору Івану Федоровичу Зеленеву, який також був випускником Військово-медичної академії. Народившись в сім'ї священика в 1860 р., він не пішов стопами батька і після закінчення гімназії вступив на природне відділення Петербурзького університету, де слухав лекції відомих учених: Д. І. Менделєєва, О. М. Бутлерова, В. В. Докучаєва, М. М. Бекетова. Разом з тим Іван Федорович не закінчив університет, а через кілька років навчання на природному відділенні перевівся на медичний факультет Військово-медичної академії, завершивши своє навчання в ній у 1886 р. Він став вірним та відданим учнем двох видатних учених, основоположників вітчизняної дерматології – О. Г. Полотебнова та М. І. Стуковенкова. Під впливом Полотебнова вже в роки учнівства студент І. Ф. Зеленеv почав займатися науковою роботою в його клініці шкірних хвороб, а після закінчення академії

продовжив її у Петербурзькому військовому шпиталі. З 1888 р. по 1891 р. він працює ординатором у дерматологічній клініці професора Київського університету ім. Св. Володимира М.І. Стуковенкова, готується до складання іспитів на ступінь доктора медицини та пише дисертацію. У 1891 р. за казенний кошт його відряджають до Військово-медичної академії, де він поновлює свою роботу в клініці О. Г. Полотебнова і наступного року захищає дисертацію «До питання про сифілітичну та ртутну хлоранемію», яка викликала значний інтерес не тільки в країні, але й закордоном. У своїй дисертації Зеленев І.Ф. зазначив: «Вважаю приємним для себе обов'язком висловити мою сердечну подяку шановному вчителю, професору М.І. Стуковенкову за допомогу словом та ділом під час моєї роботи, а також за спеціальну освіту, яку я здобув під його керівництвом за час мого трирічного ординаторства у Київській дерматологічній клініці».

Влітку 1892 р. І.Ф. Зеленев на особисте прохання відряджується на Кавказ для боротьби з холерою. У 1894 р. склавши клінічні іспити і прочитавши дві пробні лекції («Вплив сифілісу і ртуті на кров» та «Сифіліс кісток»), отримує звання приват-доцента з сифілідології та дозвіл читати лекції в Київському університеті, продовжуючи працювати у клініці М.І. Стуковенкова.

Київський період роботи І.Ф. Зеленева знаменний тим, що він публікує у Військово-медичному журналі «Лікар» свої наукові праці. Серед них: «Позастатеве зараження сифілісом у нижніх чинів Київського округу», «До питання про порівняльну дію деяких нових медичних препаратів у терапії венеричних хвороб», «Недокрів'я у псоріатиків і ставлення до нього миш'яку», «До питання про сифілітичну ртутну хлоранемію». У цей період І. Ф. Зеленев часто виступав із доповідями та демонстрував хворих. У 1889 році на

Пироговському з'їзді в Казані він доповідав про свої дослідження змін серцево-судинної системи при вторинному сифілісі. У 1896 році на Шостому з'їзді російських лікарів, який проходив у Києві, він виступив із доповіддю «Про позастатеве зараження сифілісом».

Після смерті професора М.І. Стуковенкова з березня по листопад 1897 р. І. Ф. Зеленев тимчасово виконував обов'язки завідуючого кафедрою.

У березні 1897 року оголошено конкурс на заміщення вакансії завідувача кафедри шкірних та сифілітичних хвороб університету Святого Володимира в м. Києві. Заяви для участі у конкурсі подали приват-доценти університету Святого Володимира С. П. Томашевський, П. В. Нікольський, І. Ф. Зеленев та В. К. Боровський, приват-доценти Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії та Московського університету П. І. Граціанський та А. І. Лянц, а також екстраординарний професор Томського університету Є. С. Образцов.

В травні 1897 р. І.Ф. Зеленев зняв свою кандидатуру з конкурсу і в листопаді 1897 р. переїхав до Харкова, де його було обрано ординарним професором і завідувачем кафедри дерматології та сифілідології Харківського університету.

На виділені факультетом невеликі засоби їм були організовані біохімічна і бактеріологічна лабораторії, фізіотерапевтичний кабінет, муляжна майстерня, що дозволило поліпшити лікувальну роботу і викладання, послужило подальшому розвитку наукових досліджень. І. Ф. Зеленев зробив значний внесок в розвиток дерматології: він встановив зміни з боку нервової системи у хворих на почесуху Гебри, першим серед вітчизняних учених описав хворобу Фокса-Фордайса та дріжджові оніхії, довів можливість ранніх ускладнень з боку серцевої

діяльності у хворих на сифіліс, описав різні типи блідих спірохет та вроджений сифілітичний базедовизм.

Незабаром після приїзду в Харків І. Ф. Зеленев став визнаним членом університетської спільноти. Крім наукової та викладацької роботи, він багато часу присвячував і громадській діяльності. За його ініціативою та під його керівництвом у 1890 р. у Харкові було засновано перше у провінції дерматологічне товариство. У 1901 р. він заснував власним коштом «Журнал шкірних і венеричних хвороб» і залишався його редактором до кінця свого життя.

20 травня 1911 р. проф. І. Ф. Зеленев за рекомендацією проф. А.І. Поспелова було обрано завідувачем кафедри дерматології та венерології Московського університету. Очолював він її протягом 1911–1916 років.

У поданні до ради медичного факультету А. І. Поспелов писав: «Для обіймання вакантної посади завідувача кафедри дерматовенерології я маю честь рекомендувати особу, вже акредитовану медичним факультетом одним з університетів, людину випробувану та усталену у справі викладання, яка 10 років є редактором першого журналу шкірних та венеричних хвороб, досвідченого адміністратора клініки, штатного ординарного професора Харківського університету Івана Федоровича Зеленева».

Іван Федорович Зеленев вніс значний внесок у розвиток медицини. Його перу належать більше 100 наукових праць. Багато наукових праць Зеленев присвятив гонореї. Він вивчав типи гонорейних лихоманок, гонорейні зміни нервової системи та кісток. Йому належить пріоритет в описі системних проявів гонореї. Одним із перших описав клінічну картину уражень дріжджами нігтів та навколонігтьових ділянок шкіри. Докладно розробив анатомічну

структуру та патологію сальних залоз («До питання про хвороби самостійних сальних залоз», 1903, «До патології вільних сальних залоз», 1904). Дані його докторської дисертації використав відомий французький сифілідолог Альфред Фурньє у розробці хронічно-послідовного методу лікування хворих на сифіліс.

На запрошення професора Лассара тривалий час завідував російським відділом у дерматологічному щорічнику «*Dermatologische isonographia*», видавцями якого були А. Нейсер та Е. Якобі.

У 1916 році І.Ф. Зеленев у зв'язку з вислугою тридцятирічного стажу вийшов у відставку. Помер 30 квітня 1918 року на п'ятдесят восьмому році життя від грудної астми.

Після смерті його останки були перевезені та поховані у м. Харкові. Під час зносу цвинтаря та створення парку по вул. Г. Сковороди у 70-ті роки 20 століття частина могил була перенесена. Але, на жаль, могила проф. І. Ф.Зеленева не збереглася.

Список літератури

1. Лісовий В.М. Завідувачі кафедри дерматології та венерології Харківської вищої медичної школи в історичному аспекті / В.М.Лісовий, А.М.Дашук, Ж.М.Перцева // Актуальні питання дерматології, венерології та ВІЛ/СНІД інфекції. Зб. наукових праць за ред. проф. Дашук А.М. Харків. - 2013. - С.11-22.

2. Дашук А. М., Чипіженко В. А. Кафедра шкірних та венеричних хвороб і СНІДУ // Історія Харківського державного медичного університету: до 200-річчя від дня заснування. — Харків, 2005. — С. 483—487.

3. Задорожний Б. Я. До 100-річчя кафедри шкірних та венеричних хвороб Харківського медичного інституту // Патогенез,

лікування та профілактика найважливіших дерматозів та венеричних хвороб: збірник наукових праць. — Харків, 1983. — С. 3–7.

4. Кафедра шкірних та венеричних хвороб // Медичний факультет Харківського університету за перші сто років його існування (1805–1905). Ч. 1. — Харків, 1906. — С. 390–402.

5. Петрова З. П. Зеленев Іван Федорович // Вчені Харківського державного медичного університету. — Харків, 2003. — С. 42.

6. Недобой П.М. Іван Федорович Зелєнев – видатний представник київської дерматологічної школи // Український журнал дерматології, венерології, косметології. Київ. - №1 (44). - 2012. - С.134-135.

TO THE 165TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF PROFESSOR IVAN FEDOROVYCH ZELENEV

V. V. Miasoiedov, A. M. Dashchuk

Kharkiv National Medical University

The article highlights the life and professional achievements of the distinguished scientist, physician, and educator Professor Ivan Fedorovych Zeleniev (1860–1918). It provides historical insights into the establishment, development, and accomplishments of the Department of Dermatology and Venereology at Kharkiv University. The article outlines Professor Zeleniev's role in founding clinical departments, developing laboratory and educational infrastructure, and his significant contributions to the study of dermatoses, syphilis, and gonorrhea. This work is dedicated to the 165th anniversary of Professor Zeleniev's birth as a tribute to his outstanding contribution to the advancement of dermatovenereology in Ukraine and beyond.